

Anna Brożek

Wiedeńskie lata Kazimierza Twardowskiego*

Wiedeńskie lata Kazimierza Twardowskiego to stosunkowo mało znany okres jego życia; o wiele więcej wiemy o życiu i pracy Twardowskiego po jego przybyciu do Lwowa i objęciu Katedry Filozofii w Uniwersytecie Lwowskim. Okazuje się jednak, że — w austriackich i polskich bibliotekach i archiwach — zachowały się dokumenty, dzięki którym wiele faktów z życia Twardowskiego do roku 1895 można z dużą dokładnością odtworzyć. Warto to zrobić, gdyż do Lwowa Twardowski przyjechał już jako dojrzały mężczyzna i w pełni ukształtowany uczony.

1. NARODZINY I CHRZEST

Kazimierz Adolf Jerzy ze Skrzypny Ogończyk Twardowski urodził się w Wiedniu 20 października 1866 roku. Oficjalne potwierdzenie tego faktu odnajdujemy w Miejskim i Okręgowym Archiwum Wiedeńskim (Wiener Stadt- und Landesarchiv), gdzie nazwisko Twardowskiego widnieje z odpowiednią adnotacją na liście mężczyzn urodzonych w XIX wieku na terenie Wiednia (listę sporządzono do celów wojskowych). Z listy tej dowiadujemy się też, że Twardowski został ochrzczony w kościele parafii pod wezwaniem Św. Anioła Stróża (Pfarre zu den Heiligen Schutzengeln), przy Favoritenstraße 2. Na terenie tej parafii, przy tej samej ulicy, przy której mieści się wspomniany kościół, w domu pod numerem 20, Twardowscy mieszkali — jak można sądzić na podstawie istniejących dokumentów — co najmniej w latach 1866-1890.

* Studia archiwalne, które stały się podstawą poniższej publikacji, zostały przeprowadzone dzięki stypendium Fundacji na rzecz Nauki Polskiej.

1852/1853.⁴ Po studiach, w 1854 roku, rozpoczął karierę urzędniczą w administracji Cesarstwa Austriackiego. Pracując w austriackim Ministerstwie Skarbu oraz w generalnej dyrekcji austriackiego Monopoli Tytoniowego, doszedł do godności radcy dworu. Jego zasługi dla kościoła katolickiego zostały uhonorowane komandorią Orderu Św. Grzegorza Wielkiego. Był przy tym gorącym patriotą polskim.⁵ Dzięki m.in. jego zabiegom utworzone zostało w 1864 roku Polskie Stowarzyszenie Akademickie „Ognisko” (działające w Wiedniu do 1914 roku), której to organizacji do 1877 roku był honorowym członkiem; należał do współzałożycieli powstałego w 1879 roku stowarzyszenia charytatywnego „Przytulisko Polskie” oraz powstałej w 1887 roku „Biblioteki Polskiej”; walczył przyczynił się do zapoczątkowania tradycji obchodzenia kolejnych rocznic zwycięstwa króla Jana III Sobieskiego pod Wiedniem — poprzez założenie w 1893 roku polsko-austriackiej organizacji Kahlenberger Kirchenverein (działającej do 1900 roku) — i do stworzenia na Kahlenbergu żywego ośrodka polskości; był pierwszym prezesem — a później honorowym członkiem — założonego w 1894 roku (i działającego w Wiedniu do dziś) Związku Polaków w Austrii „Strzecha”.⁶

17 czerwca 1863 roku, a więc w dziesięć lat po ukończeniu studiów, Pius Twardowski ożenił się z Malwiną Adelą Franciszką z Kuhnów (1844-1932), córką Franciszka Ksawerego, aptekarza z Przeworska, i Franciszki, z domu v. Burger.⁷ Oprócz Kazimierza dziećmi Twardowskich byli:⁸ Maria (ur. 1864 — zmarła jako niemowlę), Zofia (27.06.1865-5.04.1953),⁹ Maria (zmarła przy porodzie), Juliusz (23.01.1874-6.06.1945)¹⁰ i Malwina (17.09.1875-13.09.1959).¹¹

⁴ Najprawdopodobniej Pius nie przystąpił do rygorozum i nie zrobił doktoratu (w każdym razie brak śladów jednego i drugiego w archiwach).

⁵ Podanie języka polskiego jako języka ojczystego i «towarzyskiego» przy spisie ludności Austrii w 1880 roku naraziło go na ataki, w wyniku których zmuszony był m.in. złożyć w 1881 roku mandat przewodniczącego Rady Szkolnej IV dzielnicy Wiednia.

⁶ Pius Twardowski wystąpił z Kahlenberger Kirchenverein w 1896 roku, najprawdopodobniej na skutek konfliktów na tle narodowościowym. Zob. list Kazimierza Twardowskiego do ojca z 23 grudnia 1896 r. Ten list, jak również cała cytowana niżej korespondencja oraz dzienniczek Kazimierza Twardowskiego przechowywane są w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

⁷ Por. archiwalia Muzeum w Przeworsku.

⁸ Por. jw.

⁹ Jedną z fotografii przechowywanych w Muzeum w Przeworsku, na której widnieje Malwina Kuhnówna Twardowska z małym dzieckiem ma podpis: „Malwina Twardowska z córką Malwiną, 1865 rok”. Wydaje się, że w istocie żoną Piusa Twardowskiego jest na tym zdjęciu z córką Zofią. Zofia wyszła za mąż za lekarza-psychiatrę, dra Józefa Krypiakiewicza (1859-1893).

¹⁰ Juliusz, podobnie jak Kazimierz, uczył się w *Theresianum* (w latach 1883-1892), gdzie w tym czasie wykładowcą historii literatury polskiej był Stanisław Nowiński; następnie odbył studia prawnicze w Uniwersytecie Wiedeńskim i Uniwersytecie Lwowskim (w latach 1892-1897), uzyskując stopień doktora praw. Od 1898 roku był urzędnikiem austriackiej Prokuratury Skarbu, a następnie Ministerstwa Handlu; w 1907 roku powierzono mu organizację Ministerstwa Robót Publicznych; w 1910 roku odbył podróż służbową do Argentyny, Brazylii i Chile; w latach 1911-1916 pracował

Po nabyciu praw emerytalnych w 1899 roku Pius Twardowski wraz z żoną przeniósł się do Lwowa, gdzie działał m.in. w Towarzystwie Szkoły Ludowej. Zmarł kilka lat później; pochowany został na Cmentarzu Łyczakowskim. Na płycie nagrobnej kazał wyryć napis:

*O daj, Stwórco nasz i Panie,
Pokój ludziom dobrej woli
Samolubom daj poznanie,
By kraj zaznał lepszej doli.*

3. THERESIANUM

Przy Favoritenstraße 15 mieści się Akademia Terezańska (Theresianische Akademie), gdzie Twardowski w 1877 roku — po początkowej nauce domowej — trafił dzięki stypendium z funduszy galicyjskiego Wydziału Krajowego.¹²

Akademia Terezańska była szkołą o wspaniałych tradycjach. Powstała w 1746 roku z inicjatywy cesarzowej Marii Teresy, która przekazała szkole ukochany pałac jej ojca — *Die Favorita*. Szkoła z założenia miała wychowywać przyszłe kadry administracji i dyplomacji austriackiej. Od połowy XIX wieku kształcić się w niej mogli zarówno chłopcy z rodzin szlacheckich, jak i mieszczańskich. Skład etniczny szkoły odzwierciedlał w pewnym stopniu wielonarodowościową strukturę Cesarstwa. W 1885 roku na 336 uczniów *Theresianum* — było 225 Niemców, 59 Węgrów, 25 Polaków, a do tego kilku Czechów, Słoweńców, Chorwatów, Serbów, Bułgarów, Francuzów, Włochów, Turków, Greków i Hiszpanów.

Nauka w *Theresianum* zadecydowała w znacznym stopniu o późniejszej intelektualnej sylwetce Twardowskiego. Wysoki poziom nauczania, a przy tym nadzwyczajny szkolny rygor, ukształtowały Twardowskiego na osobę pracowitą i obowiązkową, rozbudziły w nim też zainteresowania naukowe. Rytm dnia w *Theresianum*

w Ministerstwie do spraw Galicji, a kierował nim w latach 1917-1918; podczas I wojny światowej był przewodniczącym Komitetu Pomocy Uchodźcom z Galicji i Bukowiny oraz współorganizatorem *Wiedeńskiego Kuriera Polskiego*, ukazującego się w latach 1914-1919; w latach 1918-1929 był aktywnym działaczem „Domu Polskiego” w Wiedniu; w 1919 roku został pełnomocnikiem Głównego Urzędu Likwidacyjnego i przedstawicielem Polski na Konferencji Posłów w Wiedniu; od 1921 roku był prezesem zorganizowanej przez siebie Polsko-Austriackiej Izby Handlowej, a także członkiem Poselstwa RP w Wiedniu i prezesem Związku Stowarzyszeń Polskich tamże; w latach 1924-1929 był prezesem Towarzystwa Opieki nad Szkolnictwem Polskim w Wiedniu, a w latach 1928-1930 piastował funkcję szefa delegacji polskiej na rokowania w Warszawie dotyczące I traktatu handlowego z Niemcami. Ożenił się 9 stycznia 1919 roku z Pauliną (vel Paulą) ze Schwabe'ów *I^o voto* Smolinową (1868-1950). Opublikował po francusku, niemiecku i polsku wiele prac dotyczących polskiego życia gospodarczego, kulturalnego i naukowego. Zmarł w Krakowie.

¹¹ Mężem Malwiny został inż. Władysław Spannbauer (1876-1950), który przyjął nazwisko żony.

¹² Akademia Terezańska połączona była z internatem. Mieszkał więc Twardowski w internacie, mając jednak dom rodziców po przeciwnej stronie ulicy.

dobrze oddaje notatka z *Dzienników*, które Twardowski zaczął prowadzić w latach szkolnych. Jego plan dnia był następujący:

4.30-8.00 — nauka, z przerwą o 6.30 na śniadanie (trwające 9 minut);
8.00-12.00 — lekcje w szkole;
12.00-13.30 — gimnastyka;
13.30-14.30 — czas wolny spędzany w ogrodzie;
14.30-15.30 — nauka;
15.30-16.30 — lekcje w szkole;
16.30-17.00 — czas w ogrodzie;
17.00-18.00 — ćwiczenie na fortepianie;
18.00-19.00 — nauka angielskiego;
20.00-21.00 — czas wolny;
21.00-22.00 — czas na naukę, pisanie dziennika i modlitwę.

O tym, że już w czasach terecjańskich postawa życiowa Twardowskiego była w dużym stopniu ukształtowana, świadczą m.in. takie słowa zawarte w liście do ojca z 5 lutego 1882 roku:

Bez towarzystwa mi odpowiedniego przez wiele lat trudniłem się czytaniem rzeczy różnych, że jeden kierunek umysłowy stanie się u mnie stałym, to coś naturalnego. Gdyby nie tak, to by czytanie było dla mnie utratą czasu... [...] Niech tam mówią: człowiek tylko raz na świecie żyje, musi się zatem porządnie wybawić *etc.*; moim zdaniem: człowiek tylko raz żyje, musi więc korzystać z tego czasu i pracować jak najwięcej. Kraszewskiego mądrość życiową: „życie chorobą, *lekarstwem* praca” zmieniłem sobie na: „życie chorobą, ulżeniem praca”.¹³

Na podstawie roczników Akademii Terecjańskiej da się zrekonstruować program nauczania w kolejnych latach gimnazjum. Zestaw obowiązkowych przedmiotów był następujący:

I klasa: religia, łacina, niemiecki, geografia, matematyka, historia naturalna.
II klasa: religia, łacina, niemiecki, geografia z historią, matematyka, historia naturalna.
III klasa: religia, łacina, greka, niemiecki, geografia z historią, matematyka, nauki przyrodnicze.
IV klasa: religia, łacina, greka, niemiecki, geografia z historią, matematyka, fizyka (mechanika).
V-VI klasa: religia, łacina, greka, niemiecki, historia z geografą, matematyka, historia naturalna.
VII klasa: religia, łacina, greka, niemiecki, historia z geografą, matematyka, fizyka, propedeutyka filozofii (logika z elementami psychologii).
VIII klasa: religia, łacina, greka, niemiecki, historia z geografą, matematyka, fizyka, propedeutyka filozofii (psychologia empiryczna).

Oprócz tego uczniowie uczestniczyli w dodatkowych, wybranych przez siebie lekcjach.

Wykładowcą propedeutyki filozofii w siódmej klasie gimnazjalnej był Alois Höfler, uczeń Franza Brentana i Alexiusa Meinonga — filozof, psycholog, fizyk

¹³ Ten list, jak również wszystkie listy cytowane niżej, przechowywane są w Archiwum PAN w Warszawie.

i matematyk. W ósmej klasie filozofię wykładał dr Friedrich Berndt.¹⁴ Obowiązującym podręcznikiem była *Philosophische Propädeutik* Roberta Zimmermanna.¹⁵

Twardowski był od początku wybitnym uczniem. W pierwszej klasie uzyskał drugi wynik, a począwszy od drugiej — wymieniany był zawsze na pierwszym miejscu. W roku 1884 uzyskał złoty medal za wyniki w nauce. Uczestniczył też w szkolnych koncertach jako pianista, podczas nabożeństw szkolnych grywał zaś na organach. Zachowało się kilka pamiątek po jego szkolnych występach. 13 maja 1880 roku, podczas koncertu z okazji urodzin cesarzowej Marii Teresy, wykonał Twardowski z kolegą trzecią część *Sonaty D-dur* Mozarta na dwa fortepiany. Podczas koncertu 20 grudnia 1883 roku — z okazji urodzin cesarzowej — wykonał solo Poloneza As-dur Chopina, a także partię fortepianu w utworach zespołowych (w uwerturze do opery Nicolaia *Wesołe kumoszki z Windsoru* i w romancy Robaudiego *Alla stella confidente* — *romanze*). Odnajdujemy także następującą notatkę z 1884 roku:

Samstag den 4. October 1884 wurde das Namensfest Sr. Majestät des Kaisers durch ein solennes Hochamt in der akad. Kirche gefeiert, das der hochw. Canonicus und inf. Abt Friedrich R. v. Fries celebrierte. Vorher hatten sich die Schüller des Gymnasiums, der Lehr- und Erziehungskörper und die Akademie-Direction im Festsaale zu einem feierlichen Acte eingefunden, dem auch Se. Excellenz der Herr Curator und der Herr kön. ung. Regierungskommissär v. Barthos beiwohnten. Vor dem festlich geschmückten Bilde Sr. Majestät hielt Zögling Casimir Twardowski R. v. Ogonczyk die Festrede über das Thema:

*Mein Öst'reich, herrlich Öst'reich, wo gleicht dir noch ein Land?
Du trägst als Schild die Trene, halt' fest den Schild Demant.*

(A[nastasius] Grün)

Wystąpienie Twardowskiego było zapewne pewnym wyróżnieniem dla niego, chociaż było mu na pewno trudno utożsamiać się ze słowami „Mein Öst'reich”. Pius Twardowski zaszczerpił synowi umiłowanie Ojczyzny. Patriotyczne uczucia Kazimierza znajdują odzwierciedlenie już w młodzieńczych notatkach w *Dziennikach*, w których 22 września 1862 r. pisze np.:

¹⁴ F. Berndt opublikował obszerną rozprawę „Die Logik nach Aristoteles und Kant” w *Jahres-Bericht über das Gymnasium der k.k. Theresianischen Akademie in Wien für das Schuljahr 1880-1881* (Wien 1881, Verlag der Theresianischen Akademie, s. 3-54). Był on także opiekunem klasy Twardowskiego. Uczył również w Akademii Orientalnej w Wiedniu; skądinąd (czego ślady są w *Dziennikach*) Twardowski rozważał wstąpienie do tej Akademii po ukończeniu gimnazjum — niewykluczone, że brał to pod uwagę właśnie pod wpływem Berndta.

¹⁵ Oto lista pozostałych wykładowców, z którymi Twardowski zetknął się w *Theresianum*: dr Alois Egger R. v. Möllwald (niemiecki i historia), prof. dr Jakob Rumpf (łacina i niemiecki), prof. Edward Hermann (łacina i niemiecki), prof. Johann Leinkauf (religia katolicka), prof. Robert Christian Riedl (łacina i greka), prof. Franz Würzner (łacina i greka), prof. Georg Kotek (łacina i greka), prof. Franz Zöchbauer (łacina i niemiecki), prof. Franz Then (historia naturalna i matematyka, prof. Isidor Kukutsch (łacina i greka) oraz prof. Leopold Becker (historia i niemiecki).

Ja jestem w stanie znieść wiele; ale to jedno ciąży mi na sercu więcej niż coś innego. I zawsze pytam się: Dlaczego nie mogę kończyć nauki w Ojczyźnie, między rodakami? Dlaczego między obcymi?

W liście do matki z 1 października 1882 pisze zaś:

Pojechałbym do kraju, uczęszczałbym tam do gimnazjum, straciłbym tak rok, dwa — nie byłbym celującym, ale byłbym złączony z Ojczyzną, byłbym w Kraju. A tu? Choruję na ciele, podupadam na sercu i duszy. Tutaj szczęśliwym nie będę, być nie mogę. Cóż mi z tej przyszlności, którą mi prorokują, gdy nie jest w stanie uszczęśliwić mnie? Może być, że kiedyś głos wołający: „Leć do domu, do ojczyzny, tam, gdzie ojców twoich kraj” — może być, że ten głos kiedyś ucichnie, ale czy ja przez to będę szczęśliwy? Czy mogę nie myśleć o Ojczyźnie być wolny od wyrzutów sumienia... I na cóż mi ta przyszłość?!...

Twardowski ukończył *Theresianum*, zdając egzaminy maturalne wiosną 1885 roku.¹⁶ Jego miejsce w Akademii zajął młodszy brat, Juliusz.

4. STUDIA

W 1885 roku Twardowski wstępuje na Wydział Prawa Uniwersytetu Wiedeńskiego. Jak pisze w swoim *curriculum vitae* — do podjęcia studiów prawniczych zmusił go „warunki zewnętrzne”. Można się domyślać, że była to po prostu wola ojca, który sam był absolwentem prawa i widział zapewne wyraźne perspektywy dla najstarszego syna właśnie jako absolwenta prawa. Różnica zdań w tej sprawie między Twardowskim-ojcem a Twardowskim-synem znalazła pewne odbicie w korespondencji między nimi: listy Kazimierza pisane do ojca w okresie matury były — na tle listów z późniejszego okresu — stosunkowo chłodne. Przedmiotem sporu było też miejsce odbycia studiów. Kazimierz Twardowski pragnął studiować we Lwowie, ojciec — namawiał go na studia w Wiedniu. W liście Kazimierza do ojca z 23-26 maja 1885 r. czytamy:

Co się tyczy mego pobytu we Lwowie, to ja go sobie tak wyobrażam: Celem mego życia jest praca dla kraju. Czy prędzej czy później będę się musiał przenieść do Galicji. Im prędzej to się stanie, tym lepiej, ponieważ będę miał więcej czasu wprawić się w polskim, a po drugie bardzo by było mi przykro po ustaleniu niektórych stosunków towarzyskich w Wiedniu zerwać i szukać w Galicji nowych. Lepiej byłoby — tak mi się zdaje — przed zawiązaniem takich stosunków wynieść się z Wiednia. [...]

Mama pokazała mi ustęp z listu Tatki, z którego się dowiedziałem, że wszyscy jednogłośnie odradzają posłać mnie do Lwowa. Widzę, że Tatce więc będzie przyjemniej, jeśli zostanę w Wiedniu. Dobrze — ale z ciężkim sercem [...].

A jednak już po pierwszym semestrze studiów w Wiedniu Twardowski zmienił kierunek i rozpoczął studiowanie filozofii. Na czym polegała „zmiana warunków zewnętrznych”, która mu to umożliwiła — znów możemy jedynie domniemywać.

¹⁶ Matura pisemna odbyła się w dniach 18-22 maja, a ustna — 13 czerwca.

Kluczową rolę mógł w tej zmianie odegrać hr. Wojciech Dzieduszycki, z którym w tym czasie Twardowski się głęboko zaprzyjaźnił. Dzieduszycki sam był doktorem filozofii i wykładowcą estetyki.¹⁷ W końcu 1885 roku Dzieduszycki zaprosił Kazimierza Twardowskiego do domu w Jezupolu, dając mu posadę nauczyciela swojego syna, Władysława. Jednocześnie stał się stopniowo Twardowski powiernikiem i doradcą hrabiego. W ten sposób Twardowski zaczął sam zarabiać na własne utrzymanie i stał się finansowo niezależny.

Hrabia Dzieduszycki pisał do Piusa Twardowskiego 7 grudnia 1885 roku:

Z moich lat studenckich przypominam sobie życzliwość niezmierną, którą W[ielmoż]ny Pan okazywałeś dla mnie i zachowałem wdzięczne pod tym względem wspomnienie. Teraz pragnę się odwdziżyć Kaziowi, skoro jego własne postanowienie pod mój dach przywiodło. Wraz z żoną zrobimy co w naszej mocy, aby się Kazio nie czuł obcym, aby mu się [...] wydawało, że żyje we własnej rodzinie. Chłopiec tak wysoce wykształcony i dobrze wychowany jak Kazio będzie dla nas zawsze miłym towarzyszem. A będę usiłował zastąpić przy nim ojca, radą i roztropną a serdeczną pomocą, którą dawać mogę jako starszy i doświadczeńszy.

W kolejnym liście, z 12 sierpnia 1886 roku czytamy zaś:

Czym więcej Kazia poznaję, tym więcej [...] [się przekonuję], że jest to chłopiec rokujący świetną przyszłość. [...] Nigdy nie znałem młodzieńca, o którym bym miał to przekonanie, że z każdej rozmowy wielką korzyść odnosi, i że na wszystkie kierunki wiedzy ludzkiej umie spojrzeć.

Od końca 1885 roku Twardowski łączył więc studia w Wiedniu z pracą w Jezupolu. Opuścił dom Dzieduszyckich na początku 1887 roku¹⁸; aż do końca studiów przybywał tam jednak na okres wakacji.

W Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego zachowały się wpisy Twardowskiego na wszystkie kolejne semestry jego studiów, dzięki czemu wiemy dokładnie, na jakie i czyje wykłady oraz seminaria uczęszczał a także z jakimi postaciami się zetknął.

Podczas pierwszego semestru (na Wydziale Prawa) Twardowski uczestniczył w wykładach: Adolfa Exnera (prof. prawa rzymskiego), Heinricha Siegela (prof. historii prawa, w tym prawa niemieckiego), Theodora Vogta (prof. pedagogiki) i Heinricha R. v. Zeissberga (prof. historii). W drugim semestrze (już na Wydziale Filozoficznym) nauczycielami Twardowskiego byli: Robert Zimmermann (prof. filozofii), Eugen Bormann (prof. historii dawnej i epigrafii, dyrektor seminarium archeologiczno-epigraficznego), Engelbert Mühlbacher (prof. historii średniowiecznej i nauk pomocniczych historii). W trzecim semestrze uczęszczał Twardowski na wykłady Maxa Büdingena (prof. historii, dyrektor seminarium historycznego), Theodora Gomperza (prof. filologii klasycznej), Jacoba Kralla (doc. pryw. historii starożytnego Wschodu). W semestrze czwartym był słuchaczem wykładów Zimmermana i Gomperza, a także Alfreda Bergera (dra prawa i filozofii). W najbardziej intensywnym, piątym

¹⁷ W. Dzieduszycki uzyskał doktorat z filozofii w Wiedniu w 1871 roku. Estetykę wykładał kilka lat we Lwowie.

¹⁸ Zob. list Wojciecha Dzieduszyckiego do Kazimierza Twardowskiego z 11 lutego 1887 roku.

semestrze swoich studiów — po raz pierwszy zetknął się Twardowski ze swoim największym filozoficznym mistrzem, Franzem Brentanem, który wówczas pełnił w Wiedniu funkcję docenta prywatnego;¹⁹ uczęszczał także na zajęcia Zimmermana, Bergera, Zeissberga, Karla Claussa (prof. zoologii i anatomii ogólnej), Franza Exnera (prof. fizyki), Vatkoslava Jagića (prof. filologii słowiańskiej) i Johanna Leciejewskiego (doc. pryw. filologii słowiańskiej). W semestrze szóstym wykładowcami Twardowskiego byli: Exner, a także Gustav Escherich (prof. matematyki), Siegfried Mekler (doc. pryw. filologii klasycznej) i Adolf Stöhr (doc. pryw. filozofii prawa). W semestrze siódmym brał udział w wykładach Brentana i Gomperza, a także Josepha Stefana (prof. fizyki) i Karla Uhrlirza (doc. pryw. historii średniowiecza i nauk historycznych). W kończącym okres studiów ósmym semestrze — uczęszczał na wykłady Brentana i Gomperza, a także Theodora Vogta (prof. filozofii praktycznej) i Laurenza Müllnera (prof. filozofii chrześcijańskiej).

W czasie studiów ukazały się pierwsze publikacje Twardowskiego. W 1886 roku *Gazeta Narodowa* opublikowała trzy krótkie teksty o charakterze historycznym. W roku 1887/88 pisuje recenzje muzyczne na łamach *Österreichische Musik- und Theaterzeitung. Zeitschrift für Musik Und Theater* (Wien). W 1887 roku ukazuje się w *Local-Anzeiger der „Presse”* (Wien) jego tekst krajoznawczy „Suczawica. „Das Kloster der „Schwarzen Mönche””.²⁰

21 lutego 1888 roku zostaje utworzone *Philosophische Gesellschaft an der Universität Wien*, w którego powstaniu Twardowski bierze aktywny udział. Początki Towarzystwa sięgają roku 1887, kiedy to kilku słuchaczy wykładów Franza Brentana zwróciło się do Aloisa Höflera o zgodę na regularne, nieobowiązkowe spotkania filozoficzne. Początkowo spotkania odbywały się w kawiarni Kaiserhof, w pobliżu uniwersytetu. Towarzystwo zostało zatwierdzone przez władze 26 marca 1888 roku. Pierwsze oficjalne spotkanie odbyło się 27 kwietnia tegoż roku. Przewodniczącym Towarzystwa został wybrany Alois Höfler, a Kazimierz Twardowski pełnił funkcję wiceprzewodniczącego.²¹ Wraz z Josefem Klemensem Kreibigiem, Karlem Neisserem i Georgem Corneliussem Fuldem — Twardowski wchodził także w skład Rady Towarzystwa.

Wiceprzewodniczącym Towarzystwa był Twardowski do roku 1889 (prawdopodobnie zrezygnował w momencie, w którym zdecydował się na odbycie służby wojskowej). Członkiem Rady był do roku 1895, czyli do roku wyjazdu do Lwowa. W latach 1903-1938 pełnił w Towarzystwie funkcję patrona.

¹⁹ F. Brentano został pozbawiony katedry z powodu rezygnacji ze stanu duchownego, a następnie małżeństwa, które zresztą nie mogło być zawarte w Austrii. Mówiło się w tym czasie, że w Wiedniu jest «wakat po Brentanie», który został obsadzony dopiero po wyjeździe Brentana do Włoch, w 1895 roku, przez Ernsta Macha.

²⁰ Beilage zu Jahrgang XL (1887), nr 190 (z 12 lipca), s. 9-10.

²¹ Skądinąd A. Höfler wielokrotnie odmawiał objęcia funkcji przewodniczącego, tłumacząc to dużą liczbą obowiązków i brakiem czasu. Wygląda więc na to, że większość obowiązków spadła na wiceprzewodniczącego.

Twardowski występował podczas spotkań Towarzystwa siedmiokrotnie: 2 grudnia 1893 roku z referatem „C. Langego redukcja wahań emocjonalnych do procesów naczyniowych” („C. Lange’s Zurückführung der Gemüthsbewegungen auf vasomotorische Vorgaenge”); 20 stycznia 1894 roku z odczytem „Jaki jest sens traktowania tego, co fizyczne, i tego, co psychiczne, jako „dwóch stron” tej samej rzeczywistości?” („Welchen Sinn hat das Physische und das Psychische als „zwei Seiten” ein und derselben Wirklichkeit aufzulassen?”). Po 9 latach, 18 listopada 1902 roku, wystąpił Twardowski z prelekcją „O przedstawieniach pojęciowych” („Über begriffliche Vorstellungen”), a po kolejnych dwunastu latach — ze swego rodzaju cyklem wykładów „O czynnościach i wytworach. Uwagi z pogranicza psychologii, gramatyki i logiki” („Über Funktionen und Gebilde. Einige Bemerkungen zum Grenzgebiet der Psychologie, Grammatik, und Logik”) (wykłady odbyły się 29 października i 19 listopada 1914 roku, a dyskusje nad nimi — 18 grudnia 1914 roku oraz 25 stycznia 1915 roku).²²

5. DOKTORAT

Tuż po uzyskaniu absolutorium (tj. ukończeniu czteroletniego cyklu studiów) Twardowski rozpoczął roczną, dobrowolną służbę wojskową, którą pełnił w latach 1889-1890. Został po niej mianowany oficerem rezerwy. Bezpośrednio potem Twardowski zamieszkał ponownie w Jezupolu, gdzie znów podjął się nauczania Władysława, pełniąc też funkcję — jak sam podaje w *curriculum vitae* — prywatnego sekretarza hr. Dzieduszyckiego. W liście Dzieduszyckiego do Twardowskiego z 11 stycznia 1890 czytamy:

Wszelako jeśli okoliczności Twoje się zmieniły na niekorzyść, myślę, że może moja pomoc Tobie się przyda. Zawsze chętnie Ciebie w Jezupolu powitam, a jeśli chcesz — możemy zrobić kilkuletnią ugodę. Mógłbyś brać 1000 reńskich rocznie, i być mnie pomocnym w moich usiłowaniach, aby się Władzio czego nauczył.

Kłopoty w nauce Władysława Dzieduszyckiego, o których sam hrabia wspominał w listach wielokrotnie, były prawdopodobnie przyczyną pierwszego wyjazdu Twardowskiego z Jezupola oraz podłożem pierwszych konfliktów między nim a hrabiną Dzieduszycką. Mimo to Twardowski postanowił skorzystać z oferty hrabiego. Jego drugi, stały pobyt w Jezupolu trwał od jesieni 1890 roku do jesieni 1891 roku. Twardowski włączył się aktywnie w życie Jezupola: zorganizował tam m.in. Czytelnię Towarzystwa Oświaty Ludowej i Ochotniczą Straż Pożarną, na której czele stał przez kilka miesięcy.²³

²² Por.: *Siebenter Bericht der Philosophischen Gesellschaft an der Universitaet zu Wien*, 1934/35, oraz J. Blackmore, „Franz Brentano and the University of Vienna Philosophical Society 1888-1938”, [w]: R. Poli (red.) *The Brentano Puzzle*, Aldershot — Brookfield — Singapore — Sydney 1998, Ashgate Publishing, Ltd., s. 73-91.

²³ Zob. R. Jadcak, *op. cit.*

Jednocześnie pracował nad przygotowaniem rozprawy doktorskiej *Idea i percepcja* (*Idee und Perzeption. Eine erkenntnistheoretische Untersuchung aus Descartes*). Praca była gotowa w kwietniu 1891 roku, kiedy to Twardowski złożył ją wraz z innymi niezbędnymi dokumentami w dziekanacie Wydziału Filozoficznego. Promotorem pracy był Robert Zimmermann. 2 czerwca odbyło się rygorozum Twardowskiego z przedmiotu głównego, tj. filozofii z filologią klasyczną, a 31 października tego roku — z przedmiotu dodatkowego, a mianowicie z matematyki z fizyką.

18 lipca 1891 roku Twardowski zaręczył się z poznaną w Jezupolu Kazimierą Wandą Kołodziejską (2.10.1862-21.8.1945), córką Waleriana Kołodziejskiego i Józefiny z d. Ozajstowicz. Znajomość z Wojciechem Dzieduszyckim zaważyła więc znacząco nie tylko na życiu zawodowym Twardowskiego, lecz także na jego życiu osobistym. Małżeństwu sprzyjał Wojciech Dzieduszycki, jak również rodzina Twardowskich, która przyjęła wybrankę Kazimierza wyjątkowo serdecznie. Sprzeciwiała się mu natomiast hrabina Dzieduszycka. Perypetie i przykrości spowodowane zachowaniem hrabiny opisane są szeroko w korespondencji Kazimierza Twardowskiego z rodzicami z miesięcy letnich 1891 roku. Kłopoty te spowodowały, że narzeczeni opuścili Jezupol; najprawdopodobniej jesienią 1891 roku zamieszkali w Wiedniu, w domu Twardowskich.

Ślub Kazimierza i Kazimiery odbył się 9 stycznia 1892 roku w kościele św. Anioła Stróża — a więc w tym samym kościele, w którym Twardowski został ochrzczony. Ślubu udzielił ks. dr Antoni R. v. Sas Krechowicki²⁴, rektor kościoła św. Ruprechta w Wiedniu. Świadkami byli Józef Krypiakiewicz i Stanisław Ślep-wron-Kołodziejski z Krakowa.

[illegible]

Po latach Twardowski pisał o żonie:²⁵

²⁴ A. Krechowiecki (1838-1898) był znanym kaznodzieją i pisarzem religijnym, działającym na terenie Cesarstwa Austriackiego.

²⁵ „Autobiografia filozoficzna [z 1926 roku]”, *Przegląd filozoficzny. Nowa Seria* t. I/1992, nr 1, s. 22.

Brak mi słów, by opisać miłość, którą moja żona, w jej nieskończonej dobroci, nigdy nie przestała mnie otaczać. Jako najmądrzejszy doradca i najbardziej niezawodny pomocnik w wszystkich życiowych sprawach odegrała największą rolę we wszystkim, co było mi dane osiągnąć.

Twardowscy mieli trzy córki: Helenę (1892-1978),²⁶ Anielę (1894-1951)²⁷ oraz Marię (1895-1992).²⁸

Zaraz po ślubie Twardowscy, dzięki stypendium wyjazdowemu Ministerstwa Kultury i Nauki, wyjeżdżają do Lipska i Monachium, po drodze zwiedzając także Pragę i Norymbergę. W Lipsku Twardowski pracuje w Instytucie Psychologii Fizjologicznej, prowadzonym przez profesora Wilhelma Wundta, zapoznając się z metodą badań eksperymentalnych. W Monachium uczestniczy w wykładach Karla Stumpfa. Pobyt w Monachium był dla Twardowskiego okazją do spotkania przyjaciela z czasów studiów, Hansa Schmidkunza.

W czasie podróży Twardowski pracował intensywnie nad rozprawą habilitacyjną, którą miał zamiar ukończyć jeszcze w 1892 roku. Pisał do ojca z Lipska, 9 lutego 1892 roku:

Praca habilitacyjna postępuje tak dobrze, że wróciwszy do Wiednia, przy Bożej pomocy, będę ją mógł prawdopodobnie dać od razu do druku, tak, że w październiku będę mógł przystąpić do habilitacji. A po polsku wydam przerobiony wykład, a oprócz tego habilitacyjną pracę po polsku.

Ostatecznie jednak na uzyskanie *venia legendi* musiał Twardowski poczekać jeszcze dwa lata.

Po powrocie Twardowskich z zagranicy, 18 lipca 1892 roku odbyła się jego opóźniona promocja doktorska (opóźnienie spowodowane były nieskutecznymi staraniami o specjalny typ promocji — *sub auspiciis Imperatoris*). Od września 1892 roku Twardowski, aby utrzymać rodzinę, pracuje w biurze matematycznym zakładu ubezpieczeniowego Lebensversicherungen-Ansatt des Allgemeinen Beamtenvereins des Österreichischen Monarchie. Młodzi Twardowscy zamieszkali przy Igelgaße (obecnie Johann-Strauss-Gaße) 27, odległej zaledwie kilka przecznic zarówno od Favoritenstrasse, jak i od Scheifmüllgasse, gdzie w tym czasie mieszkali rodzice.²⁹

6. *VENIA LEGENDI*

Jednocześnie Twardowski kontynuował pracę nad rozprawą habilitacyjną. Trwała ona do końca 1893 roku, kiedy to złożył odpowiednie dokumenty na Wydziale Filozoficznym. Ostatecznie *venia legendi* zostaje mu przyznane w lipcu 1894

²⁶ Helena wyszła za mąż za inż. kolejowego Longina Dudryka-Darlewskiego (1886-1962).

²⁷ Aniela poślubiła Józefa Tomczaka (1885-1958), właściciela majątku ziemskiego w Biesiekierz pod Łodzią.

²⁸ Maria została żoną Kazimierza Ajdukiewicza (1890-1963).

²⁹ Co ciekawe, także Juliusz Twardowski w dorosłym życiu zamieszkał w tej samej okolicy — przy Brahmsplatz 2, zaledwie kilkadziesiąt metrów od domu, w którym się urodził i wychował.

— na podstawie rozprawy *O treści i przedmiocie przedstawień* (*Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellung. Eine Psychologische Untersuchung*). Praca ta jest skądinąd najbardziej znaną za granicą i (być może w związku z tym) najbardziej cenioną pracą Twardowskiego.

Jesienią 1894 roku Twardowski jako *Privatdozent* poprowadził w Uniwersytecie Wiedeńskim wykład z logiki oraz wykład o duszy.³⁰ Jednocześnie Twardowski podjął starania o uzyskanie katedry filozofii we Lwowie, co dałoby mu możliwość wykładania po polsku — i dla Polaków. Ostatecznie zostaje mianowany na Katedrę Filozofii w Uniwersytecie Lwowskim 1 listopada 1895 roku.

15 listopada odbył się jego pierwszy wykład, przed którym otrzymał on następujący list od ojca (datowany 13 listopada 1895 r.):

Pospieszam tedy dzisiaj z życzeniem, by twój pierwszy odczyt, który będziesz miał w piątek, stał się niewzruszonym kamieniem węgielnym tej budowy, którą za pomocą Boską w dziedziczenie wiedzy ludzkiej dla społeczeństwa polskiego na ziemi ojców Twoich i na podstawie wiecznej mądrości Bożej wznieść pragniesz — w czym niech Ci Pan Bóg dopomaga!

Julek [Juliusz Twardowski] będzie pewnie na tym Twoim odczycie, i ja tam będę z Wami myślał i sercem, i pocieszam się tym, że ja coraz więcej niedoczuwam, więc dlatego niedosłyszę, co mówić będziesz. Ale może zachowasz manuskrypt, wtedy kiedyś przeczytam go sobie z podniesionym sercem. Jako ojciec ze łzami w oczach i z bijącym sercem wprowadzam Cię: Zaczynaj w Imię Ojca i Syna i Ducha Świętego. Amen. Boże błogosław was!

Przeprowadzka do Lwowa zamyka zasadniczo wiedeński okres Twardowskiego — zasadniczo, gdyż w życiu Twardowskiego jest jeszcze roczny epizod wiedeński: z okresu I wojny światowej.³¹

* * *

Poniżej publikujemy dokumenty związane ze staraniami Twardowskiego o uzyskanie doktoratu i habilitacji.

Dokumenty związane z doktoratem pochodzą z Archiwum Uniwersytetu Wiedeńskiego (Archiv der Universität Wien). W teczce Twardowskiego (nr 667) — oprócz drukowanych tutaj i pisanych jego ręką podań oraz życiorysu — znajdują się także materiały dotyczące przebiegu rygorozum, opinia Roberta Zimmermanna oraz cytaty łacińskie z Descartesa, stanowiące przypisy do rozprawy doktorskiej Twardowskiego. Jak wynika z dokumentów rygorozu miały miejsce 9 kwietnia i 2 czerwca 1891 roku.

Dokumenty związane z habilitacją pochodzą z Austriackiego Archiwum Państwowego (Österreichisches Staatsarchiv) w Wiedniu. Obejmują one drukowane tu

³⁰ Teksty wykładów znajdują się w Archiwum Kazimierza Twardowskiego w Warszawie; dwa wykłady o duszy Twardowski wydał po polsku jako „Filozofia współczesna o nieśmiertelności duszy” (*Przełom* R. I(1895), nr 14 (z 24 sierpnia), s. 427-438) i „Metafizyka duszy” (*Przełom* R. I(1895), nr 15 (z 31 sierpnia), s. 467-480).

³¹ Zob. w tej sprawie: R. Jadcak, „Wojenny rektorat Kazimierza Twardowskiego”, *Studia Historyczne* (Kraków) R. XXXIII (1990), z. 3-4(130-131), s. 423-442.

w przekładzie polskim teksty pisma przewodniego, podania i życiorysu oraz plan wykładów z logiki. Kolokwium habilitacyjne Twardowskiego odbyło się 5 marca 1894 roku, a wykład habilitacyjny „*Der psychologische Parallelismus*” — 7 marca 1894 roku. Dokumenty habilitacyjne stanowią załączniki do pisma do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Nauki w sprawie docentury prywatnej Twardowskiego w Uniwersytecie Wiedeńskim.

Ze względu na wielką wartość historyczną tych dokumentów — załączamy również reprodukcje oryginałów.

DOKTORAT

I. Podanie o dopuszczenie do egzaminów

Wysoki Dziekanacie!

Niżej podpisany absolwent studiów filozoficznych zwraca się do Wysokiego Dziekanatu z prośbą o dopuszczenie go do egzaminów niezbędnych do uzyskania stopnia doktora filozofii.

Do niniejszego wniosku zostały dołączone: świadectwo maturalne, zaświadczenie o absolutorium,³² życiorys oraz rozprawa naukowa, dotycząca różnicy pomiędzy jasną i wyraźną ideą oraz jasną i wyraźną percepcją u Kartezjusza.³³

Jezupól, 6 kwietnia 1891 roku.

Kazimierz Twardowski

II. Życiorys

Urodziłem się 20 października 1866 roku w Wiedniu jako syn Piusa Twardowskiego, c.-k. nadradcy finansowego³⁴ i naczelnego inspektora generalnej dyrekcji fabryk tytoniu. Pierwsze wykształcenie otrzymałem w domu rodzinnym w moim języku ojczystym (język polski). Gimnazjum ukończyłem jako uczeń c.-k. Akademii Teresjańskiej, a wiosną 1885 roku zdałem tam egzamin maturalny. Warunki zewnętrzne zmusiły mnie do podjęcia studiów prawniczych; kiedy jednak warunki te uległy szybkiej i nieoczekiwanej zmianie, już po upływie jednego semestru mogłem po-

³² W Austrii — w czasie, z którego pochodzą załączone dokumenty — zaświadczenie o absolutorium stanowiło dokument potwierdzający ukończenie *quadriennum*, tj. czteroletniego toku studiów, a więc odbycie zajęć i ewentualnie zdanie egzaminów z przedmiotów wymaganych lub wybranych przez studenta. Dopiero po uzyskaniu absolutorium można było — po przedłożeniu odpowiedniej rozprawy — przystąpić do egzaminów końcowych, będących odpowiednikami dzisiejszych egzaminów magisterskich lub doktorskich w dzisiejszej Polsce (przypis tłumaczkii).

³³ Zachowanateczka nie zawiera ani zaświadczenia o absolutorium, ani rozprawy doktorskiej.

³⁴ Skrót „c.-k.” znaczy tyle, co „cesarsko-królewski”. Tytuł „c.-k. nadradca finansowy” (niem.: *Oberfinanzrat*) przysługiwał urzędnikowi administracji cesarsko-królewskiej zajmującemu się finansami, skarbowością lub sprawami celnymi (przypis tłumaczkii).

święcić się dobrowolnie wybranym studiom filozoficznym. Oprócz filozofii poświęcałem się początkowo również studiom historycznym; w późniejszym okresie zajmowałem się matematyką i fizyką.

Po ukończeniu *quadriennium* (1889 roku) odbyłem roczną służbę wojskową, po której upływie zostałem mianowany oficerem rezerwy.

Od jesieni 1890 roku mieszkam w Jezupolu (Galicja), gdzie pracuję jako prywatny sekretarz dra Wojciecha hrabiego Dzieduszyckiego.

Jezupol, 6 kwietnia 1891 roku.

Kazimierz Twardowski

III. Podanie o wydanie rozprawy

Wysoki Dziekanacie!

Niżej podpisany zwraca się z prośbą o wydanie mu jego rozprawy doktorskiej i zobowiązuje się po jej opublikowaniu dostarczyć Wysokiemu Dziekanatowi przewidzianą regulaminem liczbę egzemplarzy.

Wiedeń, 22 września 1891 roku.

Kazimierz Twardowski
Dr filozofii

HABILITACJA

I. Pismo przewodnie

Do Rady Profesorskiej Wydziału Filozoficznego c.-k. Uniwersytetu Wiedeńskiego.

Dr Kazimierz Twardowski, zamieszkały w Wiedniu IV, Igelgaße 27,³⁵ zwraca się z prośbą o dopuszczenie go do przewodu habilitacyjnego z zakresu filozofii.

Dołączono 3 załączniki w 15 egzemplarzach.

II. Podanie o dopuszczenie do habilitacji

Wysoka Rado!

Niżej podpisany zwraca się do Wysokiej Rady z prośbą o dopuszczenie do habilitacji celem uzyskania *venia legendi* z zakresu filozofii.

Do wniosku zostały dołączone:

1. Rozprawa naukowa: *Zur Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen* (w 3 egzemplarzach).³⁶

³⁵ W oryginale — błędnie: 25.

³⁶ Teczek nie zawiera żadnego egzemplarza rozprawy habilitacyjnej ani załączników wymienionych w *curriculum vitae*.

2. Życiorys (z 10 załącznikami).

3. Plan, według którego niżej podpisany zamierza prowadzić swoje wykłady w wypadku uzyskania *venia legendi*.

Wiedeń, 1 grudnia 1893 roku.

Dr Kazimierz Twardowski

III. Życiorys

Urodziłem się 20 października 1866 roku w Wiedniu (załącznik A). Pierwsze wykształcenie otrzymałem w domu rodzinnym. Dzięki stypendium³⁷ Galicyjskiej Komisji Krajowej w wieku dziesięciu lat mogłem rozpocząć naukę w c.-k. Akademii Terezańskiej; jako jej uczeń ukończyłem wszystkie klasy gimnazjum. Jesienią 1885 r., po zdaniu z wyróżnieniem egzaminu maturalnego (załącznik B) i otrzymaniu „nagrody cesarskiej” (załącznik C), rozpocząłem studia w Uniwersytecie Wiedeńskim. Na tymże uniwersytecie poświęciłem się studiom filozoficznym. Oprócz studiów filozoficznych z początku uczestniczyłem również w wykładach z historii, a później z fizjologii, matematyki i fizyki (załącznik D). Po ukończeniu *quadriennium* odbyłem jednoroczną służbę wojskową (1889-1890, załącznik E). W następnym roku po przyjęciu złożonej przeze mnie pracy doktorskiej (załącznik F) zdałem egzaminy wymagane do uzyskania stopnia doktora, a mianowicie: 2 czerwca rygorozum z przedmiotu głównego — filozofia w połączeniu z filologią klasyczną; 31 października rygorozum z przedmiotu dodatkowego — matematyka i fizyka (załącznik G). Na początku 1892 roku udałem się za granicę, aby uzupełnić swoje wykształcenie, co było możliwe dzięki otrzymaniu stypendium wyjazdowego Wysokiego c.-k. Ministerstwa Kultury i Nauki (załącznik H). Trzy miesiące spędziłem w Lipsku, gdzie zapoznałem się z pracami dostępnymi w Instytucie Psychologii Fizjologicznej, prowadzonym przez profesora Wilhelma Wundta, i poznałem stosowaną tam metodę psychologicznych badań eksperymentalnych. W semestrze letnim 1892 roku uczestniczyłem w wykładach profesora Karla Stumpfa w Monachium. Po powrocie, 18 lipca 1892 roku, miała miejsce promocja mojej pracy doktorskiej (załącznik J), która opóźniła się z uwagi na przedłożenie — nawiasem mówiąc odrzuconego — wniosku o dopuszczenie do promocji *sub auspiciis Imperatoris* (załącznik K). Następne lata poświęciłem pracy nad rozprawą filozoficzną, która została załączona jako rozprawa habilitacyjna do wniosku o przyznanie mi *venia legendi*.

Wiedeń, 1 grudnia 1893 roku.

Dr Kazimierz Twardowski

³⁷ W oryginale mowa jest o *Stiftplatz* — dosłownie: miejsce fundowane (przypis tłumaczkii).

IV. Propozycja tematów wykładów

Niżej podpisany pozwala sobie zaproponować następujące tematy do wyboru na wykład habilitacyjny:

1. Paralelizm psychofizyczny.
2. Nauka o pojęciu w nowszych kierunkach logiki.
3. O optycznych doznaniach ruchu.³⁸

Wiedeń, 1 marca 1894.

Dr Kazimierz Twardowski
[Wiedeń] IV, Igelgaße 27.

V. Program wykładów z logiki

Nauczanie uniwersyteckie ma dwa cele. Po pierwsze, przekazuje słuchaczowi pewien zasób wiedzy i w ten sposób zapoznaje go z wynikami badań, uzyskanymi w danej dziedzinie nauki. Po drugie, przygotowuje słuchacza do prowadzenia samodzielnych badań naukowych, dostarczając mu inspiracji, niezbędnej do rozpoczęcia pracy naukowej, oraz zapoznając go z metodą badawczą. Uwzględnienie obu wyżej wymienionych celów decyduje o przebiegu nauczania uniwersyteckiego. W tym konkretnym wypadku program nauczania można by zarysować w następujący sposób.

A. WYKŁAD Z LOGIKI

Punkt wyjścia stanowi definicja logiki. Już przy tym temacie nadarzy się okazja do przedstawienia słuchaczom metody, którą należy się posłużyć przy wyborze między przeciwstawnymi poglądami. Wzorem Arystotelesa zostaną przytoczone najważniejsze teorie z tego zakresu, zostanie omówiona niepoprawność bezpodstawnych pytań oraz zostaną wskazane podstawy, umożliwiające formułowanie poglądów uzasadnionych. Takie postępowanie będzie miało miejsce zawsze wtedy, kiedy wykładowca uzna to za konieczne oraz kiedy nie będzie to naruszać struktury wykładu, po to mianowicie, aby nauczanie nie przybrało charakteru dogmatycznego.

Po przedstawieniu definicji logiki nastąpi wprowadzenie psychologiczne, którego celem będzie zapoznanie słuchaczy z tymi zagadnieniami z zakresu psychologii, które są niezbędne do zrozumienia wykładu z logiki. We wprowadzeniu zostanie omówiona psychologiczna teoria przedstawień i sądów oraz relacja tych zjawisk psychicznych do ich językowego wyrazu, jednakże w takim tylko zakresie, w jakim jest to konieczne ze względu na cel wykładu.

Po wprowadzeniu nastąpi pierwsza część teorii logiki: nauka o logicznych — tj. istotnych z punktu widzenia logiki — właściwościach przedstawień i sądów. Ta ce-

³⁸ Termin „optyczne doznania ruchu” (niem.: *optische Bewegungsempfindungen*) może odnosić się zarówno do doznań (wrażeń) ruchowych, jak i doznań (wrażeń) optycznych przy odbiorze ruchu (przypis tłumaczki).

cha sądów, która umożliwia ich podział na sądy prawdziwe i fałszywe, stanowi przejście do drugiej części teorii logiki, tj. nauki o dowodzeniu sądów.

Druga część wykładu dotyczyć będzie dowodzenia sądów bezpośrednich i pośrednich zgodnie z dwoma kryteriami: ze względu na ich pewność i prawdopodobieństwo. W tej części wykładu zostanie również przedstawiona teoria wnioskowania i wynikania; prezentacja jej zakończy się przeglądem przykładów błędnego wnioskowania.

Trzecią część stanowić będzie nauka o odkrywaniu sądów prawdziwych. W tej części omawiane będą takie zagadnienia, jak obserwacja i badania eksperymentalne, dedukcja, indukcja, formułowanie hipotez i praw naukowych. Materiał omawiany w trzeciej części wykładu zostanie zilustrowany licznymi przykładami z tych dziedzin nauki, które wyraźnie preferują użycie danej metody badawczej, a jednocześnie dają wykładowcy możliwość przekazania słuchaczom wiedzy o najważniejszych stanowiskach wobec wzbudzających powszechne zainteresowanie problemów, które do dzisiaj nie zostały w pełni rozwiązane. Umożliwi to słuchaczom wyrobienie sobie uzasadnionego poglądu własnego na poruszane tematy.

W czwartej i ostatniej części wykładu przedstawiona zostanie teoria systemów naukowych. Tematem tej części wykładu będzie ustalenie i uporządkowanie uzyskanego poznania o tyle, o ile jakaś jego ilość łączy się ze sobą albo ze względu na przedmiot, albo ze względu na osiągnięcie określonego celu. W tej części omówiona zostanie nauka o pojęciu, definicji, klasyfikacji i terminologii naukowej. Wykład zakończy się przeglądem wzajemnych relacji między poszczególnymi dziedzinami nauki (klasyfikacja nauk).

B. ĆWICZENIA

O ile rola, przypadająca słuchaczowi wykładu uniwersyteckiego, jest raczej pasywna, o tyle ćwiczenia dają mu okazję do tego, aby dzięki własnej pracy zdobyć umiejętność samodzielnego rozwiązywania problemów filozoficznych. Tematyka ćwiczeń związana jest z tematem wykładu, prowadzonego w bieżącym lub — jeszcze lepiej — we wcześniejszym semestrze. Należy przy tym jednak unikać sytuacji, w której seminarium stanowiłoby jedynie nieco odmienną formę powtórzenia materiału, omawianego w trakcie wykładu. Wykładowi z logiki mogłyby towarzyszyć ćwiczenia, opierające się na rozprawie Hume’a *Badania dotyczące rozumu ludzkiego*. Przebieg ćwiczeń można by opisać mniej więcej w następujący sposób.

Do każdego rozdziału wybranego dzieła lub też do każdej części rozdziału, stanowiącej relatywnie zamkniętą całość, zostaje wyznaczony «referent». Jego zadaniem jest streszczenie treści omawianego rozdziału. Główny nacisk pada tutaj na przyswojenie sobie umiejętności zwięzłego, rzeczowego i wiernego przedstawienia cudzych nauk i poglądów. O ile ze strony uczestników ćwiczeń nie zostaną postawione zarzuty wobec całości referatu, referent zostanie poproszony o uwypuklenie tych poglądów autora, które wydają mu się nietrafne, w celu poddania ich dyskusji, po czym nastąpi krytyczne omówienie kwestii dyskusyjnych. Kiedy dyskusja, doty-

cząca danego punktu, zostanie zakończona, wynik jej powinien zostać jasno sformułowany przez uczestnika, który zajął właściwe stanowisko. Przykładem i wzorcem dla forum dyskusyjnego powinna stać się metoda sokratejska, prowadząca do przekonania współrozmówcy, reprezentującego pogląd przeciwny. Oprócz szczerego dążenia do odnalezienia prawdy niezbędnym warunkiem uzyskania odpowiednich wyników jest zwięzłość i jasność wypowiedzi.

Wykładowca jako osoba prowadząca ćwiczenia podnosi te zarzuty wobec referatu i omawianych w nim poglądów autora, które nie zostały uwzględnione przez żadnego z uczestników ćwiczeń. Poza tym czuwa on nad tym, aby dyskusja przebiegała w sposób godny i pożyteczny, a nie zgodnie z rozpowszechnionym poglądem, jakoby osoba zajmująca właściwe stanowisko nie była w stanie przekonać swoich przeciwników.

C. INNE ZAJĘCIA

W podobny sposób, jak opisane w pkt. A zajęcia z logiki, należałoby potraktować np. zajęcia z psychologii. Również w tym wypadku wykładowi towarzyszyłyby ćwiczenia, oparte na analizie odpowiednio dobranego dzieła filozoficznego.

Thumaczyła Agnieszka Gawel

667

Hohes Decanat!

Der Gefertigte, absolvirter
Hörer der Philosophie, wendet sich an ein Hohes
Decanat mit der Bitte
um Zulassung zu den für
die Erlangung des Doctor-
grades vorgeschriebenen strengen
Prüfungen. ^{Aus dem Hauptfach Philosophie}
Dem Gelehrten liegen
bei das Maturitätszeugnis, das Absolutvotum
das Curriculum vitae und
eine wissenschaftliche Arbeit, betreffend den Unterschied
zwischen der klaren und deutlichen
Idee und der klaren und deutlichen
Perception bei Descartes.

Teresopol, 6. April, 1891.

Kazimir Twardowski

Curriculum vitae.

Ich bin in Wien, am 20. Oktober 1866 als Sohn des K. K. Oberfinanzrates und Oberinspektors der General-Direktion der Tabak-Regie Aius Twardowski geboren. Den ersten Unterricht erhielt ich im Elternhause in meiner Muttersprache (Polnischen); das Gymnasium absolvierte ich durchwegs als Zögling der K. K. Theresianischen Akademie und bestand die Maturitätsprüfung im Frühjahr 1885. Äußere Umstände zwangen mich, früher zu werden; als sich dieselben jedoch unerwartet schnell geändert hatten, konnte ich bereits nach einem Semester das freigeählte Studium der Philosophie in Angriff nehmen. Neben der Philosophie betrieb ich anfangs historische Studien, später beschäftigte ich mich mit Mathematik und Physik.

Nach Absolvierung des Quadrienniums (1889) trat ich den einjährig-Freiwilligen-Dienst an, und wurde nach Ableistung desselben zum Reserveoffizier ernannt.

Seit Herbst 1890 lebe ich in Jeruzpol (Galizien) als Privat-Sekretär des St. Adalbert Graf. Fiedlungski.

Jeruzpol, 6. April, 1891.

Kazimierz Twardowski

Hohes Decanat!

Der Gefertigte bittet um
Ausführung seiner Disser-
tation und verpflichtet sich,
nach Drücklegung derselben
die vorgeschriebene Anzahl
von Exemplaren einem
Hohen Decanate einzu-
liefern.

Wien, am 22. September 1896

Kasimir Iwaszkowski

Lehrer der Philosophie

10647

Hohes Collegium!

Der Unterzeichnete richtet an Ein Hohes Collegium
die ergebene Bitte um Zulassung zur Habilitation behuf
Erlangung der Venia legendi für das Gebiet der Philosophie.
Dem Gesuche liegen bei:

1. Eine wissenschaftliche Abhandlung: über Lehre vom Inhalt
und Gegenstand der Vorstellungen. (In 3 Exemplaren.)
2. Das Curriculum vitae. (Mit 10 Beilagen)
3. Eine Beschreibung des Art, in welcher der Gefertigte gegebenen
Falles seine Vorlesungen einzurichten gedenkt.

Wien, am 1. December, 1893.

Kasimir Twardowski.

20 14376 94

Curriculum vitae.

Geboren am 20. Oktober 1866 zu Wien (Beilage A) erhielt ich den ersten Unterricht im elterlichen Hause. Die Verleihung eines Stipendiums seitens des galizischen Landes-Ausschusses ermöglichte mir, im Alter von zehn Jahren den Eintritt in die K. K. Theresianische Akademie, als deren Höfling ich sämtliche Classen des Gymnasiums absolvierte. Im Herbst des Jahres 1885 legte ich, nachdem ich die Maturitätsprüfung mit Auszeichnung bestanden (Beilage B) und den „Kaiserpriis“ erhalten hatte (Beilage C), die Wiener Universität. An derselben widmete ich mich dem Studium der Philosophie. Neben diesem Gegenstand hörte ich zuerst historische, später physiologische, mathematische und physikalische Vorlesungen. (Beilage D.) Nach Vollendung des Quadrienniums genigte ich als fünfjährig-Freiwilliger meiner Lehrpflicht. (1889-1890, Beilage E.) Im darauffolgenden Jahre legte ich nach Approbierung der am 9. April 1891 eingereichten Dissertation (Beilage F) die vorgeschriebenen strengen Prüfungen behufs Erlangung des Doctorgrades ab, und zwar am 2. Juni das Hauptexamen aus Philosophie in Verbindung mit der klassischen Philologie, und am 31. Oktober das Nebensexamen aus Mathematik und Physik. (Beilage G.) Im Beginn des Jahres 1892 begab ich mich

beliuf weiterer Ausbildung ins Ausland, was uns durch die gütige Verleihung eines Reisestipendiums seitens des hohen K. K. Ministeriums für Cultus und Unterricht ermöglicht wurde. (Beilage H.) Drei Monate

brachte ich in Leipzig zu, wo ich die Arbeiten im Professor Wilhelm Wundts Institut für physiologische Psychologie verfolgte und die daselbst übliche Methode experimenteller psychologischer Forschung kennen lernte. Im Sommer, semester 1892, hörte ich Professor Karl Stumpfs Vorlesungen in München. Nach meiner Rückkehr erfolgte meine Promotion zum Doctor der Philosophie, am 18. Juli, 1892 (Beilage I.), welche sich durch die Hinzufügung eines — übrigens abweislich beschiedenen — Gesüches um die Allerhöchste Bewilligung zur Promotion sub auspiciis Imperatoris verzögert hatte. (Beilage K.) Die nunmehr folgende Zeit widmete ich der Hinarbeitung einer philosophischen Abhandlung, welche dem Gesüche um Gewährung der Venia legendi als „Habilitationsschrift“ beiliegt.

Wien, am 1. December, 1893.

J. Karmin Twardowski.

Der Gefertigte erlaubt sich, folgende Thematika für den Probe-
vortrag beiläufig hinwahrzudeuten:

1. Der psychophysische Parallelismus.
2. Die Lehre vom Begriff in der neueren Logik.
3. Über optische Bewegungsempfindungen.

Wien, 1. Mär 1894.

K. Kasimir Twardowski
W. Jgelgasse 27.

Vorlesungs- Programm.

Der Unterricht auf Universitäten verfolgt einen doppelten Zweck. Er vermittelt dem Hörer zunächst eine Summe von Kenntnissen und setzt ihn auf diese Weise in den Besitz der von der Wissenschaft jeweilig erzielten Forschungsergebnisse. Außerdem leitet er den Hörer zu selbstständiger wissenschaftlicher Untersuchung an, indem er ihn einerseits zu derselben anzuregen sucht, andererseits ihn mit der Methode der Forschung vertraut macht. Die Rücksicht auf diesen doppelten Zweck ist für den im akademischen Unterrichte einzuhaltenden Vorgang bestimmend. Derselbe wird sich im concreten Fall etwa folgen demassen gestalten:

A. Vorlesung über Logik.

Den Ausgangspunkt bildet die Definition der Logik. Schon hier wird sich die Gelegenheit ergeben, die Methode vorzuführen, nach welcher vorzugehen ist, wenn es sich um die Entscheidung zwischen einander entgegengesetzten Ansichten handelt. Dem Beispiele des Aristoteles entsprechend werden die wichtigsten hiehergehörigen Lehren angeführt, die Unrichtigkeit der unhaltbaren Aufstellungen dargelegt und die Gründe für die richtige Ansicht entwickelt. Dieser Vorgang wird immer platzgreifen, wo sich der Vortragende genötigt sehen wird, von der eigenen abweichende Lehren zu berücksichtigen. Diese Rücksichtnahme auf die Ansichten Anderer soll stets so weit gehen, als dies ohne Gefährdung der Einheitlichkeit des Vortrages zulässig erscheint und zwar mit dem Zwecke, damit der Unterricht nicht etwa einen dogmatischen Charakter annehme.

Auf die Definition der Logik folgt eine psychologische Einleitung, welche den Hörer mit jenen Lehren der Psychologie vertraut macht, welche

die Voraussetzung zum Verständnis des logischen Vortrags bilden. Es ist in dieser Einleitung die psychologische Theorie der Vorstellungen und Urteile sowie das Verhältnis dieser psychischen Phänomene zu ihrem sprachlichen Ausdruck, jedoch nur in dem Umfange zu behandeln, welcher durch den angeführten Zweck geboten ist.

Als erster Teil der Logik schließt sich an die Einleitung die Lehre von den logischen, d. h. für die Logik wichtigen Beschaffenheiten der Vorstellungen und Urteile. Jene Beschaffenheit der Urteile, dergemäß sie in wahre und falsche eingeteilt werden, bildet den Übergang zum zweiten Teile, der Lehre von der Prüfung der Urteile.

Dieser zweite Teil der Vorlesung behandelt sowohl die Prüfung der unmittelbaren als auch jene der mittelbaren Urteile, und zwar nach dem doppelten Gesichtspunkte der Gewissheit und der Wahrscheinlichkeit. Die Theorie der Folgerungen und Schlüsse bildet einen Abschnitt dieses Teiles, der in einer Übersicht über die Fehlschlüsse seinen Abschluß findet.

Den dritten Teil bildet die Lehre von der Auffindung richtiger Urteile. Die Theorie der Beobachtung und des Experiments, der Deduction und der Induction, der Hypothesenbildung und des wissenschaftlichen „Gesetzes“ kommt hier zur Sprache. Dieser dritte Teil wird sich zahlreicher Beispiele aus jenen Wissensgebieten bedienen, welche einerseits den Typus einer bestimmten Forschungsweise am klarsten ausprägen, andererseits dem Vortragenden die Möglichkeit bieten, dem Hörer in gewissen das allgemeine Interesse erweckenden Fragen, deren Behandlung noch keineswegs als abgeschlossen gelten kann, die Gewinnung leitender Gesichtspunkte zur Bildung einer begründeten eigenen Ansicht zu vermitteln.

Ein vierter und letzter Teil hat zum Inhalt die Theorie des wissenschaftlichen Systems. Er behandelt die Festlegung und Anordnung der gewonnenen Erkenntnisse, insofern eine Anzahl derselben entweder nach ihrem Gegenstande oder nach dem bei ihrer Auffindung maßgebenden Zwecke zusammen gehört. Hier kommt zur Sprache die Lehre von dem Begriffe, der Definition, der Classification und der wissenschaftlichen Terminologie. Eine Betrachtung des Verhältnisses, in welchem die einzelnen Wissenschaften zu einander

der stehen (Classification der Wissenschaften), bildet den Abschluß der Vorlesung über Logik.

B. Übungscolleg.

Ist das Verhalten des Hörers gegenüber der akademischen Vorlesung ein mehr passives, so soll ihm das Übungscolleg die Gelegenheit bieten, durch die eigene Thätigkeit eine gewisse Gewandtheit in der selbstständigen Behandlung philosophischer Probleme zu gewinnen. Das Übungscolleg schließt sich seinem Inhalte nach an den Gegenstand der in dem betreffenden oder besser der im vorhergehenden Semester gehaltenen Vorlesung an, wobei jedoch zu vermeiden ist, dass das Übungscolleg eine bloße Form nach verschiedener Wiederholung der Vorlesung bilde. An eine Vorlesung über Logik dürfte sich ein Übungscolleg unter "Hingrundelegung von Humes 'Untersuchung über den menschlichen Verstand'" in geeigneter Weise anschließen. Hierbei wäre etwa in folgender Weise vorzugehen:

Für jeden Abschnitt oder für jeden ein relativ abgeschlossenes Ganzes bildenden Teil eines Abschnittes des zu behandelnden Werkes wird ein "Referat" bestellt. Dasselbe hat die Aufgabe, den Inhalt des zu behandelnden Capitels wiederzugeben. Das Hauptgewicht fällt hierbei auf die Aneignung der Fertigkeit, in Bündiger, sachlicher und getreuer Weise Rechenschaft über fremde Lehren und Ansichten zu geben. Neben seitens der Teilnehmer am Übungscolleg keine Einwände gegen das Referat als solches erhoben werden, so ergeht an den Referenten die Aufforderung, die ihm als unrichtig erscheinenden Aufstellungen des Autors beizugeben einer Discussion über dieselben hervorzuheben, worauf die kritische Besprechung der fraglichen Lehren stattfindet. Ist die Discussion über einen Punkt beendet, so ist das Ergebnis derselben seitens derjenigen, der den richtigen Standpunkt eingenommen, in klarer Weise zu formulieren. Der Form der Discussion soll die socratiche Art, den Gegner zu überzeugen, als ideales Vorbild gelten. Kürze und Klarheit des Ausdrucks, nebst dem aufrichtigen Streben, die Wahrheit zu finden, sind die inneren

lässlichen Bedingungen für das Erreichen eines Resultats.

Der Dozent als Leiter des Übungscollegs erhebt jene Einwände gegen das Referat und die in demselben berührten Ansichten des Autors, welche

von Keinem der Teilnehmer am Übungscolleg zur Sprache gebracht werden.
 Für Ubrigen hat er sein Augenmerk auf eine möglichst geordnete Form der Discussion zu richten, damit dieselbe in einer würdigen und erprießlichen Weise verlaufe und nicht der verbreiteten Meinung keine Nahrung zuführe, als könnte der Vertreter einer richtigen Ansicht seine Gegner nicht überzeu-
 gen.

C. Weitere Collegien.

In analoger Weise wie das unter A skizzierte Colleg über Logik
 wäre etwa ein Colleg über Psychologie zu behandeln. Auch an dieses hätte
 sich ein Übungscolleg unter Hinterlegung eines entsprechenden
 philosophischen Werkes anzuschließen.

Wien, am 1. December, 1893.

Dr. Kasimir Twardowski.